

**„HISZEK AZ IGE
DIADALMAS EREJÉBEN!”**

Tanulmányok Fekete Károly
60. születésnapja alkalmából

А

Acta. Debreceni teológiai tanulmányok

A Debreceni Református Hittudományi Egyetem
kiadványsorozata
14. kötet

Főszerkesztő és felelős kiadó:
Kustár Zoltán rektor

**„HISZEK AZ IGE
DIADALMAS EREJÉBEN!”**

Tanulmányok Fekete Károly
60. születésnapja alkalmából

Szerkesztette: Bodó Sára és Horsai Ede

А

Debreceni Református Hittudományi Egyetem

Debrecen, 2020

„Hiszek az Ige diadalmas erejében!”
Tanulmányok Fekete Károly 60. születésnapja alkalmából
Szerkesztők: *Bodó Sára és Horsai Ede*

Acta. Debreceni teológiai tanulmányok
14. kötet

Főszerkesztő és felelős kiadó:
Kustár Zoltán rektor

ISSN: 2416-3570
ISBN: 978-615-5853-23-4

Kiadja: Debreceni Református Hittudományi Egyetem
Debrecen, 2020

© Debreceni Református Hittudományi Egyetem
Minden jog fenntartva

A borítón található kép részlet *Szilágyi Imre* grafikusművész által
Fekete Károly püspök 60. születésnapjára készített rézkarc ex libriséből.

A kötetben található illusztrációkat *Tamus István* grafikusművész készítette.

Fotó: *Barcza János*

A szöveget gondozta: *Tóth Erika*

Technikai szerkesztő: *Mikáczó Kamilla*

A kiadvány a debreceni könyvnyomtatás négy és fél évszázados
hagyományait őrző Alföldi Nyomda Zrt.-ben készült a 2020. évben
Felelős vezető: György Géza vezérigazgató

Dr. Fekete Károly

— |

| —

— |

| —

TARTALOMJEGYZÉK

TABULA GRATULATORIA	11
BEKÖSZÖNTŐ	
<i>KUSTÁR ZOLTÁN:</i> „Hiszek az Ige diadalmas erejében!”	17
KÖSZÖNTJÜK A ROKONT ÉS BARÁTOT!	
<i>FEKETE GYÖRGY:</i> Több mint barát	23
<i>GAÁL BOTOND:</i> Egymás közeli sors	27
KÖSZÖNTJÜK A TUDOMÁNYOS PÁLYATÁRSAT!	
<i>KOZMA ZSOLT:</i> Megbocsátás	37
<i>WOLFGANG RATZMANN:</i> A nosztalgia és a tudományos-történeti feldolgozottság között	55
KÖSZÖNTJÜK OKTATÓTÁRSUNKAT A DEBRECENI REFORMÁTUS HIT Tudományi EGYETEMEN!	
<i>KUSTÁR ZOLTÁN:</i> „Ha elenyészik is testem és szívem...”	71
<i>NÉMETH ÁRON:</i> Zsoltártextusok a szószéken	85
<i>PERES IMRE:</i> A Bárány menyasszonya	103

<i>LENKEYNÉ SEMSEY KLÁRA:</i> Az új világ Jel 21,1-8	119
<i>HODOSSY-TAKÁCS ELŐD:</i> Júdeaiak Babilonban	135
<i>KÓKAI-NAGY VIKTOR:</i> Pál tanítása az úrvacsoráról az 1. Korinthusi levél alapján	147
<i>KOVÁCS ÁBRAHÁM:</i> Kijelentés, Szentírás és a dogma a 19. századi magyar teológiai vitákban	159
<i>FAZAKAS SÁNDOR:</i> Közösséggé formálódás a <i>reformatio vitae</i> jegyében	179
<i>KOVÁCS KRISZTIÁN:</i> Dietrich Bonhoeffer, a zenész teológus	199
<i>HÖRCSIK RICHÁRD:</i> A vallásszabadság és nemzeti függetlenség kálvinista gyökerei 1848/49-ben	213
<i>BARÁTH BÉLA LEVENTE:</i> Ferenc József és a magyarországi reformátusok, különös tekintettel az egyházalkotmány ügyére	223
<i>BODÓ SÁRA:</i> A bátorítás jelentősége a katechézisben	237
<i>HODOSSI SÁNDOR:</i> Kik tanítanak a református iskolákban?	253
<i>KIS KLÁRA:</i> Az erőszak értelmezésének változásai a keresztyénség történetében	265
<i>HORSAI EDE:</i> Cathedra	275
<i>HÉZSER GÁBOR:</i> A vigasztalásról	285
<i>GAÁL SÁNDOR:</i> Missziói feladatok és lehetőségek	295
<i>GONDA LÁSZLÓ:</i> Az egyház missziói természetéről	303
<i>SZABÓNÉ KÁRMÁN JUDIT:</i> Debreczen cigányai	327
<i>BEREK SÁNDOR:</i> Cigány/roma zenei és színpadi reprezentációk	339

KÖSZÖNTJÜK KOLLÉGÁNKAT
A TESTVÉRINTÉZMÉNYEKBEN!

KÁROLI GÁSPÁR REFORMÁTUS EGYETEM

<i>BALLA PÉTER:</i> Elhívás az Újszövetségben	355
<i>KOCSEV MIKLÓS:</i> A háromdimenziós „pálya mérete”: teológus – professzor – egyházvezető	365
<i>LITERÁTY ZOLTÁN:</i> Ambivalenciák a prédikátor személye körül	379
<i>NÉMETH DÁVID:</i> A keresztyén nevelés antropológiai alapjai	391

SÁROSPATAKI REFORMÁTUS TEOLÓGIAI AKADÉMIA

<i>FODORNÉ NAGY SAROLTA:</i> A Makkai-féle „bocher-iskola”	425
<i>KÁDÁR FERENC:</i> A prédikáció helye az egyház életében	439

PÁPAI REFORMÁTUS TEOLÓGIAI AKADÉMIA

<i>NÉMETH TAMÁS:</i> Misszió, teológia, egyház egysége mint a megújulás feltétele	449
<i>VLADÁR GÁBOR:</i> „A kegyelemmel megerősített szív” (Zsid 13,9)	465

EVANGÉLIKUS HITTUDOMÁNYI EGYETEM

<i>HAFENSCHER KÁROLY:</i> Istentisztelet és elektronikus média	483
<i>SZABÓ LAJOS:</i> Milyen a jó igehirdetés?	503

KOLOZSVÁRI PROTESTÁNS TEOLÓGIAI INTÉZET

<i>BUZOGÁNY DEZSŐ:</i> 1568 – mítosz vagy valóság?	519
---	-----

<i>KÁLLAY DEZSŐ:</i> Elkötelezetten	525
<i>ŐSZ SÁNDOR ELŐD:</i> Tiszántúli püspökökhöz köthető könyvek az erdélyi gyűjteményekben	543
A KÖTET SZERZŐI	553
FEKETE KÁROLY FONTOSABB PUBLIKÁCIÓI	557
A SOROZAT EDDIG MEGJELENT KÖTETEI	563

KÓKAI-NAGY VIKTOR:

Pál tanítása az úrvacsoráról az 1. Korinthusi levél alapján

Református liturgiánk központi eleme az úrvacsora szereztetési igéje (1Kor 11,23-26). Ennél kiválóbb érintkezési pont pedig aligha kínálkozik az egze-
gízisnek beszélgetésbe elegyedni a liturgikával, a szerzőnek pedig hozzájá-
rulni Fekete Károly ünnepi kötetéhez. A perikópa ismertsége megkönnyí-
ti a dolgunkat, hiszen minden olvasó emlékezetében elevenen élnek ezek
a szavak. Ugyanakkor megnehezíti a kutató dolgát, mert ezek a szövegek
gyakorta elszakadva környezetüktől (1Kor 11,17-34) olyan képet hívnak elő
elménkben, amelyeken megszokottságuk miatt csak nehezen vagyunk haj-
landóak változtatni. Éppen ezért rögtön arra is érdemes fókuszálnunk, hogy
az 1. Korinthusi levélben nem csupán ez az egy szöveg foglalkozik a vacsora
vételével és gyakorlatával, hanem ide kell sorolnunk az 1Kor 10,1-5.14-16-ot
is. Mindkét szövegnek speciális funkciója van az apostol érvelésében. Írá-
sunk témája tehát ennek a két szövegnek az egzegetikai vizsgálata, majd az
ebből levonható következtetések aktuális kiértékelése.

Feltűnő, hogy Pál nem fejt ki semmiféle teológiai koncepciót, értékelést
az úrvacsorához kapcsolódóan, megelégszik azzal, hogy a hagyományt to-
vábbadja a gyülekezet(ei)nek. És amikor ezt teszi, akkor is egyértelműen a
gyülekezet étkezési gyakorlatára reflektál, miközben folyamatosan eléjük
tárja azokat a veszélyeket, amelyet pogány környezetük,¹ múltjuk megszo-
kásai jelentenek.² Ezen belül a 10. fejezet a kultuszi étkezések-úrvacsora el-
lentétét fejt ki, a 11. fejezetben pedig a közös étkezés és az ehhez kapcsolódó
úrvacsora problémája válik láthatóvá.

1 KLAUCK, Hans-Josef: *Herrenmahl und hellenistischer Kult. Eine religionsgeschichtliche Un-
tersuchung zum 1. Korintherbrief*, Münster, 1982, 234–240.

2 A tanulmány terjedelme nem teszi lehetővé bemutatni a pogány egyesületi/kultuszi étke-
zések, az ún. *symposion*okról szóló szakirodalmat és az étkezések tartalmi lényegét. Azt
azonban mindenképpen le kell szögezni, hogy az a korabeli társadalmi élet közkedvelt
alkalma, és a hellenista zsidóság is gyakorolta ennek egy formáját. Ezek az étkezések egé-
szen egyedi módon ötvözték a kultuszt és a közösségi életet – a témához lásd pl. STEIN,
Hans Joachim: *Frühchristliche Mahlfeiern*, J. C. B. MOHR, Tübingen, 2008. A történeti át-
tekintéshez: 27–95, ill. lásd. KLAUCK könyvét, valamint SCHRÖTER, Jens: *Das Abendmahl*,
Verlag Katholisches Bibelwerk, Stuttgart, 2006.

Különösen a 11. fejezet versei hatottak az úrvacsora gyülekezeti gyakorlatára. De ezzel kapcsolatban tényként kell megállapítanunk, hogy a levélben nem mint liturgiában alkalmazott szöveg jelenik meg – erre csak a 3. századtól találunk bizonyítékot³ –, hanem kultuszetiológiaként⁴ az érvelés részét képezi, összekapcsolva a közös étkezést Jézus utolsó étkezésével tanítványai körében. A hagyomány felidézésének célja egyértelműen a közösség egysége és a folyamatosság megőrzése a gyülekezetnek az első tanítványokkal és rajtuk keresztül Jézussal.⁵

Az 1Kor 10,1-5.14-22 vizsgálata

A 10,1-13 versek számos kérdést vetnek fel. Egyfelől az ószövetségi helyek összekapcsolása, másfelől funkciójuk a parainézisben is nehezen értelmezhető. Feltűnő továbbá, hogy itt Pál a bálványokkal szemben sokkal rigorózusabb álláspontot képvisel, mint a 8. fejezetben vagy éppen a 10,23-31-ben.⁶ Ennek ellenére nincs okunk megkérdőjelezni, hogy az apostol szándékoltan helyezte ide ezt a szakaszt az érvelésébe: a keresztség majd az úrvacsora képét felhasználva polemizál a korinthusi erősekkel.

A szakasz egy elbeszélő (1-5 – kulcsszó: mindnyájan – *pantes*), egy parainetikus (7-10 – kulcsszó: némelyek – *kathos/tines*) részből, valamint az ezekhez kapcsolódó kommentárból áll (6k. 11-13). Többféle magyarázat létezik a szakasz műfajával kapcsolatban: van, aki midrásnak,⁷ más krisztianizált zsidó homiliának⁸ tekinti. A tanítás témája mégsem az Írás maga, hanem a gyülekezet helyzete Korinthusban, amit a hagyomány fényében vizsgál Pál.⁹ Feltehetően ez ad magyarázatot az utalásszerűen megjelenő ószövetségi he-

3 Lásd ehhez SCHRÖTER, Jens: *Die Funktion der Herrenmahlsüberlieferungen im 1. Korintherbrief*, in ZNW (100), 2009. (117–139), 118–122; továbbá STEIN: *Mahlfeiern*, 143–146. Ekkortól beszélhetünk a sákramentum és a valódi étkezés fokozatos elválásáról – SCHRÖTER: *Abendmahl*, 21–24.

4 Lásd ehhez KLAUCK: *Herrenmahl*, 297k, 302k, 329.

5 BETZ, Hans Dieter: *Gemeinschaft des Glaubens und Herrenmahl*, in ZThK (98), 2001. (401–421), 403k.

6 Lásd ehhez BORNKAMM, Günther: *Herrenmahl und Kirche bei Paulus*, in ZThK (53/3), 1956. (312–349), 313–315. Továbbá KÓKAI-NAGY Viktor: *A bálványok hatalma az 1. Korinthusi levélben, Kálvin értelmezésének összevetése a mai álláspontokkal*, in Collegium Doctorum, 2017/1. (62–75).

7 LUZ, Ulrich: *Das Geschichtsverständnis des Paulus*, Kaiser Verlag, München, 1968. 118k.

8 MEEKS, Wayne A.: „*And rose up to play*”: *Midrash and Paraenesis in 1 Corinthians 10:1-22*, in JSNT (16), 1982. (64–78), 65k.

9 LINDEMANN, Andreas: *Der erste Korintherbrief*, Mohr Siebeck, Tübingen, 2000. 217.

lyek¹⁰ „összevisszaságra” is: 2Móz 13,20kk; 14,22; 16; 17,6; 32,6 – az egyetlen idézet; 4Móz 11,4; 14,2.16; 20,7kk, 21,5-6; 25,1-9; 26,62; 5Móz 8,3; 32,5.13; valamint az idevágó prófétai (Ézs 51,10; Jer 2,6k; 11,1kk; Ez 20), ill. bölcsességirodalmi hagyomány (Zsolt 78; 105; 106; SalBölcs 11; 12; 16; 19) felidézése.¹¹ Pál bizonyosan korábbi igehirdetéseire, katechézisére, amelyekben a fontosabb ószövetségi események említésre kerültek,¹² valamint missziós tapasztalataira (vö. 8,5; 12,2) támaszkodik.

Pál a többségében pogányokból álló gyülekezetre úgy tekint, mint akiknek a története közös az Ószövetség népével („atyáink”), Isten történetét ugyanis a kezdetektől Jézus Krisztus történeteként ragadja meg. Izrael története csak Jézus Krisztus felől és rá nézve értelmezhető,¹³ vagyis Isten mostani, pogányokból és zsidókból álló népe ugyanaz a nép, amelynek atyja Ábrahám és Mózes!

Az Úr oltalma alatt álló nép előtt megnyíló és őket az ellenségtől megvédő víz képe párhuzam és nem előkép a keresztséghez.¹⁴ Mózesről pedig tudjuk, a zsidó gondolkodásban összefonódott a Messiás személyével (vö. 5Móz 18,15), Pálnál viszont Krisztus tanújaként jelenik meg (l. 2Kor 3,7-11). „Úgy tartoztak Mózeshez az »atyák« a felhő és a tenger által, mint ahogyan a keresztyének Krisztushoz tartoznak a keresztség által.”¹⁵ Sajnos az apostol ennél jobban nem bontja ki a képet, hanem a lelki eledellel és itallal folytatja, ami Isten ajándéka és Lelkének jelenvalóságára utal a vándorlás során, a gyülekezet számára pedig az úrvacsorára.¹⁶ A kőszikla maga Krisztus volt – már a népet is Ő mentette meg a pusztában. A forrás csodás megjelenése pedig (2Móz 17,1-7) nem egyszeri esemény, hanem velük vándorolt (talán 4Móz 20,1-11; 21,16k), mint a felhőoszlop. Mindezt a teljes Izrael kapta

10 Izgalmas, hogy noha Pál tud Jézusról mint húsvéti bárányról (1Kor 5,6-8), de itt, ahol egyértelműen az úrvacsoráról szól, mindenféle utalás hiányzik a páskára – vö. KLAUCK: *Herrenmahl*, 257k. Az 1Kor 5,6kk-ról még Stuhlmacher is úgy nyilatkozik, hogy Jézus szerepének későbbi teológiai kiértékelése (*Das neutestamentliche Zeugnis vom Herrenmahl*, in ZThK (84), 1987. (1–35), 9., ill. uő: *Az Újszövetség bibliai teológiája*, Kálvin Kiadó, Budapest, 2017. 141.).

11 CSERHÁTI Sándor: *Pál apostolnak a korinthusiakhoz írt első levele*, Luther Kiadó, Budapest, 2008. 430.

12 COLLINS, Raymond: *First Corinthians*, *The Liturgical Press*, Collegeville – Minnesota, 1999. 25.; KLAUCK, Herrenmahl, 253–255.

13 SCHNELLE, Udo, *Theologie des Neuen Testaments*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 2016. 198.

14 CONZELMANN, Hans, *Der erste Brief an die Korinther*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1969. 195.

15 LINDEMANN, *Korinther*, 218.

16 STUHLMACHER: *Teológia*, 353.; vö. SCHRÖTER: *Abendmahl*, 26k.

ajándékba, de ez nem bizonyult elégnek ahhoz, hogy a többség ne okozzon ellenszenvet Istennek a viselkedésével és ezért ne hulljon el a pusztában (vö. 4Móz 14,22-30). Vagyis az ajándékok önmagukban még nem elégségesek az üdvösséghez.

Pál azért utalt ezt követően az ószövetségi eseményekre (6-11), mert ezek példává, mintává lettek (*typos* – l. Fil 3,17; 1Thessz 1,7 – ahol Pál maga lesz a példa¹⁷). A „típus” vonatkozhat a nép tipikus vétkeire, hiszen Korinthusban is ezek jelentek meg, és a mindenkori olvasó is magára ismerhet abban, de utal Isten kegyelmére is. Az elhajlások hátterében a kívánság áll, ennek következménye a bálványimádás és a paráznaság (5Móz 25,1k; SalBölcs 14,12).

A 12. vers vonja le a következtetést: aki (a hitben – vö. 16,13) áll és erősnek gondolja magát, el ne essen! Ha ez mégis bekövetkezne, akkor viszont nem mutogathat Istenre, hogy a kísértés túl nagy volt, ezért bukott el, mert csak emberi (*anthropinos* – ahogyan a 2,4.13; 4,3-ban a kísértés forrására vonatkozik¹⁸) kísértés esett rajtuk, amiből Isten maga ad szabadítást. Akkor viszont miért válik érdekessé ez a kérdés? Azért, mert egy olyan kísértés mégiscsak akad, ami képes elragadni az embert, ez pedig a bálványimádás. A bálványok emberfeletti hatalommal bírnak, ezért – noha Krisztusnak alávetettek – veszélyt jelenthetnek számunkra. Ezért kell messziről elkerülni azt (10,14).

Még azok is, akik az első 22 verset egy egységnek tekintik, szükségesnek érzik kiemelni, hogy a 15. versben új érvet vezet be Pál olvasói értelmére apellálva (*fronimos*), amit két szakaszban tárgyal (16-18; 19-22): ez pedig az úrvacsora. Ezt néhány aktuális szabályozás követi a korinthusiak életére vonatkozóan, melyek tulajdonképpen a 23. vers szlogenjét fejtik ki.

A 10,14-ben a bálványimádás tilalmát az úrvacsora ismert hagyományához kapcsolja (10,16k),¹⁹ amit egy utalással (10,18 – Izrael áldozata) támaszt alá. Feltűnő, hogy a vérhez kapcsolódóan nem jelenik meg a szövetség gondolata; ill. elsőként az áldás poharát említi Pál.²⁰ Erre nem feltétlenül az a

17 Bővebben COLLINS: *Corinthians*, 369k.

18 LINDEMANN: *Korinther*, 222. Mások nem a kísértés forrására vonatkoztatják, hanem annak mértékére: az ember számára még elhordozható mértékben – SCHRAGE: *Korinther*, 409k. És vannak, akik kikerülve a kérdést, csak „emberi kísértésről” beszélnek – COLLINS: *Corinthians*, 373.

19 STUHLMACHER: *Teológia*, 353. Talán két külön hagyomány jelenik meg itt és a 11. fejezetben (SCHRÖTER: *Abendmahl*, 29k), de elképzelhető, hogy csupán ugyanannak a hagyománynak két alkalmazásáról van szó.

20 Az *eulogeó* és az *eucharistó* ugyanazt a héber *brk* igét adják vissza, ezért szinonimaként használták azokat – FELMY, Karl Christian: „*Was unterschiedet diese Nacht von allen anderen Nächten?*” Die Funktion des Stiftungsberichtes in der urchristlichen Eucharistiefeier nach Didache 9f. und dem Zeugnis Justinus, in JHL 27, 1983. (1–15), 5k.

magyarázat, hogy a zsidó főétkezésre, ill. páskára gondolna, noha tény, az „áldás pohara” itt megelőzi a kenyér megtörését (vö. Lk 22,17).²¹ Ezzel szemben viszont érv lehet, hogy a gyülekezetben vélhetően nem létezett többféle formája a szereztetési igéknek (vö. 11,23-26), ill. az is tény, hogy a páskára való utalás még az evangéliumi hagyományban is csupán érintőlegesen jelenik meg és Pál is általánosságban beszél a vacsoráról.²² Magyarázat lehet a cserére, hogy az apostol a pogány kultuszi étkezésekkel állítja szembe a gyülekezet étkezését, ahol szintén a bor kerül az első helyre.²³ Mindazonáltal, a gondolat felépítése miatt is kívánatos ez a csere, hiszen az érvelés a test képével folytatódik, amely Krisztus teste, erre pedig a kenyér utal. Érdekes, hogy ebben a hagyományban nincs egyértelmű utalás Jézus utolsó vacsorájára. Itt tehát bizonyosan a teológiai érvelés megalapozásaként jelenik meg a hagyomány.

Ez esetben nem csupán annyiról van szó, hogy a korinthusiak fenntartás nélkül részt vettek a bálványok tiszteletére rendezett szertartásokon.²⁴ Ha így volna, akkor ez valóban ellentétben állna a 8. fejezet kijelentéseivel a bálványok semmisségéről.²⁵ Pál inkább azért köti össze tanítását az úrvacsora és Izrael templomi áldozatbemutatásának gyakorlatával, mert az itt megszólitottak még visszajártak a korábbi kultuszukhoz. Vagyis még a bálványokba vetett hittel eszik ezt a húst – ezért utal Izraelre, aki közösségbe került az

21 HOFIUS, Otfried: *Herrenmahl und Herrenmahlparadosis. Erwägungen zu 1Kor 11,23b-25*, in ZThK (85), 1988. (371–408), 380k. Lásd továbbá Bornkamm: *Herrenmahl*, 335.

22 Lásd ehhez SCHRÖTER: *Funktion*, 128k. vö. továbbá BAUER, Thomas Johann: „*Tut dies zu meiner Gedächtnis...*” Erwägungen zu Ursprung und Deutung des Herrenmahls in der nachösterlichen Jüngergemeinde, in ThG (61), 2018. (2–15), 14k. Természetesen olyan véleménnyel is találkozunk, amely a szereztetési ige megértését alapvetően a páskához köti. Ennek legelhivatottabb képviselője J. Jeremias volt, de ide sorolhatjuk P. Stuhlmechert is – lásd pl. cikkét, ill. Teológia, 136–147.

23 A pogány kultuszi étkezések két fő részből álltak: egy kiadós vacsorából (*deipnon*), majd a mulatozásból és kötetlen beszélgetésből (*symposion*), amit egy italáldozat (alkalmanként kiegészülve egy ételáldozattal) választott ketté – részletesen lásd STEIN: *Mahlfeiern*, 36–47. Ez alapján tehát az úrvacsora, pontosabban a pohár vétele kapcsolná össze a közös étkezést (*Mahlversammlung*) és az igére fókuszáló (*Wortversammlung*) részt, ami az 1Kor 12k (megalapozás) és a 14. fejezetekben (bemutatás) jelenne meg – i. m., 120–123; továbbá vö. SCHRÖTER: *Abendmahl*, 30–35.

24 KÁLVIN János: *Az első korinthusi levél magyarázata*, Kálvin Kiadó, Budapest, 2015. 232.

25 Összesen négy példát említve járja körül Pál a „húskérdést”. Elsőként arról beszél, amikor a gyülekezeti tag templomi étkezésen vesz részt (8,10); itt a pogány kultuszi tevékenység áll a középpontban (10,20k); harmadik alkalommal a piacon vett hús kérdése (10,25); végül (10,27-29) egy magánszemély meghívásának eleget téve kerül nehéz helyzetbe a keresztyén. H. J. Stein megoldási javaslata: míg a 8. fejezet a gyülekezet belső egységére fókuszál, addig a 10,14-22 a környezettől való elhatárolódásra vonatkozna (i. m., 104k).

oltárral (aki evett abból, az részese „az oltár szentségének”²⁶), amihez *hinniük kellett* Izrael Istenében, ill. test szerint Izraelhez tartoztak. Ezért válik fontossá, hogy a pogányok a démonoknak (*daimoniois*) áldoznak, és hogy az ember nem ihat egyszerre mindkét pohárból, ill. nem vállalhatják mindkét helyen az asztalközösséget (10,21), mert ez közösséget jelent a mindenkori istenséggel.²⁷ Ez ismert volt az olvasók számára a pogány kultikus étkezések világából,²⁸ de a zsidóság is ilyen értelemben használta a rabbinikus tradícióban az „asztal” kifejezést,²⁹ vagyis éppen arra a helyzetre utal, amikor ezen az étkezésen ugyanolyan lelkülettel vesznek részt, mint az úrvacsorán. Tehát itt Pál a bálványimádásba való visszazuhanástól, az új keresztyén identitás elvesztésétől óvja a gyülekezetet, miközben felhívja a figyelmet a zsidóság által elkövetett hibákra is. Az egyik legnehezebben megtartható kitétele a keresztyénségnek éppen a kizárólagosság volt, ezért ez volt az egyik legnagyobb kísértés az egykori pogányok számára.³⁰ Ezért kell szem előtt tartani az erőtleneket, nem az a vétség, ha valaki a bálványtemplom asztalánál ül, hanem ha ezzel az erőtlent megbotránkoztatja, kísérti. Mintha csak itt folytatná Pál az 1Kor 8,10-ben megkezdett gondolatot: a lelkiismeret gyengesége miatt az erőtlent úgy eszi az áldozati húst, mint valódi áldozatot, és ezért kerül asztalközössébe a démonokkal. Azért szükséges elkerülni a bálványimádást (10,14), mert ugyanolyan lelkiséggel (10,16: *koinonia*³¹), hittel nem lehet részesedni a bálványok poharából és asztalából, mint az Úrétől (10,21). A gondolatot záró 22. vers ugyanarra utal, mint amivel a 12–14. versek is foglalkoztak.

26 Kálvin: *Korinthus*, 234.

27 Vö. HÜBNER, Hans: εἶδωλον, in H. Blaz / G. Schneider (szerk.), in EWNT 1., Kohlhammer, Stuttgart / Berlin stb., 1980. (936–941), 939. Lásd továbbá SCHRÖTER: *Funktion*, 122–125.

28 Különösen a misztériumvallásokhoz kapcsolódóan – vö. STEIN, Mahlfeiern, 61–64.

29 Lásd COLLINS: *Corinthians*, 376, BILLERBECK, Paul: *Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrasch*, C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München, 1954. 3:419k, vö. továbbá KLAUCK: *Herrenmahl*, 269k.

30 WALTER, Nikolaus: *Christusglaube und heidnische Religiosität in paulinischen Gemeinden*, in uó: *Preparatio Evangelica*, Mohr Siebeck, Tübingen, 1997. (95–117), 103k.

31 A szó „részesedést” jelent, ha egy személyhez kapcsolódik, akkor „szoros közösséget”. A LXX-ban negatív felhanggal: tisztátalan, profán – különösen az étkezésekhez kapcsolódva (1Makk 1,47.62). Ezért a LXX soha nem alkalmazza azt Isten és ember viszonyára. Ismert volt viszont a hellenizmusban ez a jelentéstartalom. „A κοινωνία a görög szakrális étkezések terminológiája, a hellenista gyülekezetben ezt alkalmazták az úrvacsorára”, ennek felel meg a páli szóhasználat – KLAUCK: *Herrenmahl*, 261. Ugyanezt fejezi ki a *metechein*: részesülni, részesnek lenni a 17. és 21. versben.

Az 1Kor 11,17-34 vizsgálata

A „dicséret” (11,2.17.22) elmaradása, ill. az „átadás” momentuma (11,2.23) mutatja a szakaszok összetartozását. Pál egyértelművé teszi, olyan problémáról van szó, ami nem tűr halasztást (11,34), súlyosságát pedig jól érzékelteti, hogy a legnagyobb jó forrása kárrá válik. A közösséggyakorlás eróziójának jele, hogy a közös étkezést saját vacsorájuknak tekintik.³² A helyzetet pedig csak súlyosbítja, hogy ezt egyáltalán nem érzékeli, ezáltal elveszítik annak sakramentális jellegét, ettől fosztják meg az étkezést.³³

Pál elfogadja, hogy szakadások (*schisma* – 1,10-12) támadtak a gyülekezetben, de ezek szükségszerűek, hiszen az irányzatok véleménykülönbségében (*airesis* – a *schisma* szinonimája³⁴) kristályosodnak ki a kipróbált, megvizsgált (*dokimos*) tanítások.³⁵ Esetleg a végső idő jeleként tekintene a szakadások szükségességére.³⁶ Kálvin próbaként tekint ezekre,³⁷ Schröter a két kifejezésben a szociális különbségek megjelenését látja a gyülekezetben belül, noha Pál itt nem ezt a tényt kritizálja, hanem ennek hatását a közös étkezésekre.³⁸ Wolff szerint ezek azért szükségesek, hogy ne jusson az ember a világ sorsára (vö. 11,32).³⁹ Noha még nem szakadtak részekre – mondja Pál –, de tévedés azt gondolnotok, hogy az összejöveteleiteken az Úr vacsoráját – ő a vendéglátó – fogyasztjátok. Noha egy helyre gyűltök össze, mégsem lesztek közösség, hiszen a másik tisztelete szenved csorbát. A többiekkel vállalt közösség nélkül az Úrral sem lehet közösségünk!

A hellenizmusban elfogadott volt, hogy a patrónus megvendégelte a támogatott közösséget.⁴⁰ A vendéglátás helye, amihez kultikus cselekedet is kapcsolódott, lehetett egy szentély vagy egy magánlakás. Illetve az a for-

32 Vö. BLUE, Bradley B.: *The House Church at Corinth and the Lord's Supper: Famine, Food Supply, and the Present Distress*, in CTR (5), 1991. (221–239), 226k.

33 Vö. BORNKAMM: *Herrenmahl*, 317-319.; uő: *Zum Verständnis des Gottesdienstes bei Paulus*, in: uő: *Das Ende des Gesetzes*. Chr. Kaiser, München, 1963. (113–132), 120.

34 WOLFF, Christian: *Der erste Brief des Paulus an die Korinther*, Ev. Verlagsanstalt, Leipzig, 1996. 260.

35 Olyan értelmezéssel is találkozunk, hogy ez személyekre vonatkozna – vö. Kustár Zoltán, *Az úrvacsora szerzetési ígéje Pálnál. Az 1Kor 11,17-34. magyarázata* (I.), in Ref. Egyház, 2009/10, (227–235). 227. Mindkét értelmezés elképzelhető.

36 Lásd PAULSEN: *Henning, Schisma und Häresie. Untersuchungen zu 1Kor 11,18.19.*, in ZThK (79), 1982. (180–211).

37 KÁLVIN: *Korinthus*, 255.

38 SCHRÖTER: *Funktion*, 131. Hasonlóan KUSTÁR, *Úrvacsora* I., 228.

39 I. m., 280.

40 BERGER, Klaus / COLPE, Carsten: *Vallástörténeti szöveggyűjtemény az Újszövetséghez*, JatePress, Szeged, 2018. 261.

mája is ismert, hogy ki-ki maga hozta ételét.⁴¹ A már megjelentek előveszik a magukkal hozott ételt (esetleg előreveszik és akkor a *prolambanein* idői aspektusa is behallható⁴²), és nem osztják meg másokkal. A 11,33 sem segít eldönteni a kérdést, mivel az *ekdechesthai* két jelentéssel bír: megvárni, vendégül látni.⁴³ Ám bármelyik jelentést részesítjük is előnyben, egy bizonyos: az apostol az individuális módon gyakorolt étkezést kritizálja. Míg az egyik éhes maradt, a másik megrészegedett (a bölcs borfogyasztáshoz l. Sír 31,12-32,13; de itt inkább a degeszre evésre utal). Pál öt kérdéséből (22.v.) kiderül, általános emberi gyengeség áll a háttérben. A problémát az okozza, hogy a pogány egyesületekkel, kultuszi közösségekkel szemben a keresztyének nem voltak homogének⁴⁴: noha a gazdagok, befolyásosak és a szegények szembeállítása jellemző az ókori retorikára, Pálnál markánsabb ez a kérdés, mert a címzettek magukat Isten gyülekezetének gondolják, ezért viselkedésük nem csupán zavarja az Úr vacsoráját, hanem lehetetlenné teszi, mivel azt individualista módon értelmezték.⁴⁵

Pál az Úr cselekedetéhez visszanyúló hagyomány közvetítőjeként jelenik meg, amit változtatás nélkül adott tovább otlétekor, de szükségesnek gondolja feleleveníteni azt. A körülmények (*en té nykti é paredideto* – pass. Divinum⁴⁶) egyértelműen egy konkrét eseményéhez kötik a szöveget, amit ismertek a címzettek, Pál maga pedig egy hosszabb passió elbeszélésrészeként kaphatta örökül.⁴⁷ De a hagyomány lényegét mégsem értették meg, hiszen étkezési gyakorlatuk ezzel ellentétes: ott Jézus asztaltársaságában mindenki egyenlő volt, mindenki azt ette, amit neki a vendéglátó Úr adott és mindezzel Jézus a halálára hívta fel a figyelmet. Ennek megfelelően a közösségnek a megelevenítő megjelenítésen túl az Úr halálának hirdetése is a feladata. Vagyis nem is annyira a hogyan, a körülmények válnak lényegessé, hanem az úrvacsora lényegének megértése. Pál utasításai a „közösséggyakorlás formáját érintik (együtt enni, igazságosan elosztani, bevárni egymást) és nem

41 CSERHÁTI: *Korinthus*, 499k. 504k., KLAUCK: *Herrenmahl*, 293k.

42 Vö. THEISSEN, Gerd: *Soziale Integration und sakramentales Handeln. Eine Analyse von 1Kor XI 17-34*, NovT (16), 1974. (179–206).

43 A témához HOFIUS: *Herrenmahl*, 384–389.

44 COLLINS: *Chorinthians*, 417–420.

45 LINDEMANN: *Korintherbrief*, 215. 252; vö. továbbá BORNKAMM: *Zum Verständnis*, 122k.

46 SCHRAGE, Wolfgang: *Der erste Brief an die Korinther 3.*, Benzinger-Neukirchener, Zürich-Neukirchen Vluyn, 1999. 31k. Jegyezzük meg, nincs szó arról, hogy ennek az estének bármi köze lenne a páskához – ehhez lásd BORNKAMM: *Herrenmahl*, 323k.

47 Ahogyan az 1Kor 15,3-8-at is – Bornkamm: *Herrenmahl*, 321; továbbá Betz: *Gemeinschaft*, 405.

a liturgia menetét”.⁴⁸ A gyülekezet gyakorlatának legnagyobb hiányossága tehát a közösség semmibevétele.

Jézus hálát adva megtörte a kenyeret, amely életére⁴⁹ utal (tiértetek – Pál előtti pontosítás, Lukácsnál a pohárhoz is kapcsolódik). A Nestle Aland 28. kiadása⁵⁰ szerint ennél többet nem is mond a szöveg – noha számos szövegvariáns tanúsítja – a szerkesztők a „megtörtett” (*klómenon*) kifejezés kihagyása mellett döntöttek. Ezt követi az ismétlésre és a felidézésre való felszólítás (*anamnesis*: megjelenítő emlékezés⁵¹) – de csak Pálnál és Lukácsnál (nálá csak a kenyérhez kapcsolódóan – Lk 22,19). De vajon mire vonatkozik a cselekvés és emlékezés? Ezek alapján a kenyér vevésére, a hálaadásra és a kenyér megtörésére, mint az étkezés részére.⁵² Ezáltal lesz a gyülekezet testé, Krisztus testévé. Vagyis feltehetően az étkezéshez kapcsolódó imádság középpontjában nem a szereztetési ige, hanem az emlékezés állt.⁵³ Ez tette

48 SCHRÖTER: *Funktion*, 125k. idézet 126. A szinoptikus elbeszélésekben is a közösség megélésére, gyakorlására hív Jézus tette – vö. BAUER: *Erwägungen*, 7k.

49 A kenyér megtörése és az *yper umón* nem Jézus halálára utalnak, hanem az életére, az élete által közvetített üdvösségre. Jézus halálát majd a vérmotívum fogja megjeleníteni. Ebben az üdvösségben részesednek az étkezés résztvevői – SCHRÖTER: *Funktion*, 132. Másként Betz, aki a kenyér megtörését egyértelműen Jézus halálára vonatkoztatja (i. m., 411), noha korábban ő is leszögezi, hogy Jézus vacsoráját a szinoptikus hagyomány kapcsolja a páskához – i. m., 406–409.

50 Nestle-Aland, *Novum Testamentum Graece* (28), Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 2017.

51 Az ismétlésre való felszólítás csak itt és Lk-nál jelenik meg, de ott csak a kenyérhez kapcsolódóan, ami azért fontos az evangélista számára, mert nála a kenyér megtörése lesz az úrvacsora konstans eleme a Feltámadottal való találkozáskor mind az emmausi tanítványok esetében, mind a gyülekezetekében az ApCselben (vö. SCHRÖTER: *Abendmahl*, 51k. 53–56). „Az ἀνάμνησις elsődlegesen egy reprezentatív múltbéli esemény megjelenítésére és megvalósítására utal szóban és tettben, és nem pusztán valamiféle lelki visszatekintésre vagy visszaemlékezésre” – SCHRAGE: *Korinther*, 41. Ugyanakkor nem megismétlése az étkezésnek, hanem újbóli megünneplése az étkezésnek – SCHRÖTER: *Abendmahl*, 36. A kifejezés ószövetségi megfelelője a *zkr*, ami hifilben hasonló jelentést mutat: felidézni, emlékezetbe idézni. Aktivitás tehát, amely meghosszabbítja a múltat a jelenbe és hozzátartozik a hirdetés, dicsőítés momentuma is. Ezért olyan nagy csapás, ha valakinek elvész az emléke is. Ebben az összefüggésben különösen a 2Móz 12,14 vált fontossá – vö. BOSSHARD, Stefan N.: *Zur Bedeutung der Anamneselehre für ein ökumenisches Eucharistieverständnis*, in *ZkTh* (108/2), 1986. (155–163), 155–157. Ugyanakkor olyan véleménnyel is találkozhatunk, hogy az emlékezésre való felszólítás közelebb áll a hellenista halottakra való emlékezéshez és az ehhez kapcsolódó étkezéshez, ha nem is feleltethető meg annak teljes mértékben – lásd BORNKAMM: *Herrenmahl*, 331k; ezekről az étkezésekről KLAUCK: *Herrenmahl*, 77–91. Ezek az alkalmakon a személy életére és nem egy konkrét tetteire emlékeztek (vö. 84–86) az úrvacsorai liturgiában – 317k. 331k.

52 Vö. KLINGHARDT, Matthias: *Der vergossene Becher. Ritual und Gemeinschaft im lukanischen Mahlbericht*, in *Early Christianity* (3), 2012. (33–58), 56.

53 FELMY: *Was unterscheidet diese Nacht*, 12.

ugyanis lehetővé, hogy az esemény ne merüljön feledésbe, amit az egykori tett megisméltése tett plasztikussá.⁵⁴

Kérdésként merülhet fel a sorrendből adódóan, hogy a kenyér és a pohár vétele között lett volna a valódi étkezés,⁵⁵ vagy esetleg az étkezés végén állt az úrvacsora.⁵⁶ Az első álláspont melletti legfőbb érv, hogy az úrvacsora leírt gyakorlata megfelelné a korinthusi forgatókönyvnek. Gyengéje viszont, hogy az apostol bizonyosan azért tér ki erre a témára, mert a gyülekezet étkezési gyakorlata éppen nem felel meg az általa jónak tartottnak. Illetve ez esetben lesznek olyanok, akik nem részesednek a kenyér vételéből. A másik lehetőség éppen ezt a problémát hidalja át. Talán H. D. Betznek van igaza, aki szerint ez is a korinthusi elhajlás része: azért tették a főétkezés végére az úrvacsorát, hogy legalább ebből részesüljenek a későn érkezők.⁵⁷ Egy bizonyos: az étkezés központi szerepet kap a közösség életében, de nem tölti be feladatát.

A pohár (Lk-nál kétszer a páska miatt 22,18.20⁵⁸) tartalma az új (*kainé* – 11,25/Lk 22,20) szövetség (vö. Jer 31,31-34), ami Jézus vére által (vö. 2Móz 24,8) köttetett meg. Érdekes, hogy Márknál a vérhez kapcsolódik a „sokakért” (Mk 14,24 – teológiai kiértékelés az Ézs 52,13-53,12 alapján, kiegészítve és átértelmezve a 2Móz 24,8 szövetségkötés gondolatát⁵⁹), Pál csak a kenyérnél utal erre.⁶⁰ Az ismétlésre való felszólítás a pohár vételére utal, ez válik fontossá és nem a tartalma, mivel a pohár vétele teremti meg az új közösséget, az

54 BETZ: *Gemeinschaft*, 411. 417k.

55 Vö. HOFIUS: *Herrenmahl*, 375–384.

56 WOLFF: *Korinther*, 258. Klauck erre következtet Pál javaslatából (11,22), ami azt jelzi, hogy a két étkezés független egymástól (i. m., 295). vö. továbbá KUSTÁR: *Úrvacsora* I., 228.

57 I. m., 420.

58 A 20. vers szerinti fordítása: „Ez az értetek kiontott/kiöntött pohár az új szövetség az én vérem által” – ami még inkább hasonlósá teszi a szöveget a korinthusi idézethez. Ugyanakkor ezzel a pogány étkezések italáldozatához (*libation*) is közelebb kerül, amelyre a főétkezés és a szimpózium között került sor. Illetve még inkább a *proposishoz*, az első pohárhoz, amelyből együtt ittak a résztvevők, körbeadva azt (vö. KLINGHARDT: *Becher*, 37–46).

59 BAUER: *Erwägungen*, 8k. A „sokakért” szemben az „értetek”-kel nyitottabb fogalom, ez utóbbi a gyülekezet közösségére utal, az előző inkább Jézus odafordulására általában a kirekesztettek felé (i. m., 10).

60 A szerezteségi ige alapvető egyezései a szinoptikusoknál közölt hagyománnyal: étkezési leírás; a kenyérnek mint Jézus testének a szétosztása; pohár, a szövetség és vér összefüggésében; eszkatológiai kitekintés. Mivel a Mt 26,26-29 teljesen Márktól függ (Mk 14,22-25), a Lk 22,18-20 pedig a páli szöveggel mutat hasonlóságot, ezért az itt rögzített hagyományt ez utóbbi kettővel érdemes összevetni. Részletesen lásd STUHLMACHER cikkét, továbbá BORNKAMM: *Herrenmahl*, 325–329; WOLFF: *Korinther*, 265–273. Jánosnál ezen a helyen a lábmosás története áll, és noha korábban a Jn 6,22-59-ben találkozunk hasonló motívumokkal, elég nagy a bizonytalanság, hogy vajon János ismerte-e egyáltalán az utolsó vacsora tradícióját – vö. BAUER: *Erwägungen*, 3k – ellenérvek: Stuhlmacher: *Herrenmahl* 4.

új szövetséget.⁶¹ Az emlékezés pedig Jézus üdvösséget szerző halálára, amit ezáltal (is) hirdetnek a keresztyének. Az apostol azonban semmiféle magyarázatot nem fűz a szereztetési ígéhez – maga az utolsó vacsora hagyománya lesz a magyarázat. Tehát a szereztetési ige itt sem a liturgia, hanem az érvelés részeként jelenik meg. Ebből adódóan a szereztetési ígéből nem lehet következtetést levonni a gyülekezet közösségi étkezésére vonatkozóan, hiszen alapvetően arról van szó, milyen lelkülettel étkezzenek, nem arról, hogyan.⁶² Pál kommentárja (26.v.) az Úr halálára nem fájdalmas emlékként utal, hanem ismételt eljövételének ígérete válik hangsúlyossá. „... amíg eljön”, ezt a jegyek reprezentálják,⁶³ az emlékezés/megjelenítés pedig az igehirdetésben (9,14) valósul meg. A hirdetés (*kataggelló*) összefoglalja az eucharistia egész megünneplését: cselekvés és szó együtt jelenik meg abban,⁶⁴ miközben ideiglenes volta is hangsúlyos, hiszen csak addig tart, amíg visszajön.

A 27. vers „szent törvény” (vö. 3,17⁶⁵): aki (az egyén hangsúlyos Sg. 3.) méltatlanul veszi a kenyeret és a poharat, nem becsüli meg az Úr testét (s.c. nem különbözteti meg a profán étkezéstől⁶⁶), az vétkezik. Mindenkinek meg kell vizsgálnia, hogy a 20-22 szerint, vagy a 23-26-ban elmondottakat elfogadva él-e azzal. Ha az előbbi választja, és nem az Úr testére (szakramentális és ekkleziológiai értelemben⁶⁷) tekintettel hozza meg a döntését, mérlegelve annak következményeit,⁶⁸ akkor ítélet (*krima* – 29.v.) lesz számára. A méltatlan viselkedés következményei pedig a teljes közösségre kihatnak (30.v.).⁶⁹

61 Ebből adódik az a furcsaság is a 26k versekben, hogy a poharat isszuk és nem annak tartalmát – vö. STEIN: *Mahlfeiern*, 141. Ugyanez megfigyelhető a Lk 22,20-ban is (lásd Klinghardt cikkét).

62 „Pál a szereztetési ige alapján nem fejleszt ki valamiféle »étkezési liturgiát« – a gyülekezet étkezésének menete maradhat olyan, amilyen jelen állapotában – számára inkább az a fontos, hogy az étkezésre úgy tekintsenek, mint *úrvacsorára*, és vonják le ennek következményeit az egymáshoz fűződő viszonyukra nézve az étkezés megünneplésekor” – SCHRÖTER: *Abendmahl*, 36.

63 SCHRAGE: *Korinther*, 36.

64 GNILKA, Joachim: *Az Újszövetség teológiája*, Szent István Társulat, Budapest, 2007. 112. Kustár ellenben úgy véli, itt egyértelműen a szóbeli közlésre kell gondolnunk (Úrvacsora I., 232).

65 COLLINS: *Corinthians*, 436.

66 Vö. BORNKAMM: *Herrenmahl*, 342k. KUSTÁR Zoltán, *Az úrvacsora szereztetési ígéje Pálnál. Az 1Kor 11,17-34. magyarázata* (II.), in Ref. Egyház, 2009/11, (250–252), 250.

67 Lásd STUHLMACHER: *Teológia*, 354, 357; továbbá GNILKA, *Teológia*, 111.

68 BETZ: *Gemeinschaft*, 421.

69 Ez a vers azokra a pusztító erőkre utal, amelyek még képesek megjelenni a gyülekezetben – vö. BORNKAMM: *Herrenmahl*, 343. Bornkamm elképzelhetőnek tartja, hogy az 1Kor 16,20-24-ben is az úrvacsorai liturgia elemeként jelenik meg az áldás és átok, ill. azt összefüggésbe hozza a Did 10,6-tal – vö. *Zum Verständnis*, 123–125.

Összegzés

Pál kétszer utal az úrvacsorára az 1. Korinthusi levélben, de ahogy a fentebbi vizsgálatban bemutatni igyekeztünk, egyik esetben sem úgy jelenik meg a szöveg, mint a gyülekezeti liturgia része, hanem az érvelésben játszik fontos szerepet.⁷⁰ Ugyancsak megállapítható, hogy az apostol a hagyományból veszi át a felhasznált anyagot,⁷¹ mint ahogyan az is, hogy erről korábban már szólt a gyülekezetben, éppen ezért hivatkozhat rá minden magyarázat nélkül. Az elárulás éjszakáján tanítványaival együtt elköltött vacsorát eszszük minden alkalommal Jézussal, és válunk részesévé az eseményeknek,⁷² ami azért lehetséges, mert megismételjük, amit tett és ahogyan tette: a közös étkezés tehát nem indifferens, nem válik el a sákramentumtól, hanem az maga a közösség gyakorlása. Azt is megtudjuk a két perikópából, hogy abban kulcsszerepet játszik az áldás/hálaadás. Így tudja betölteni a szerepét, hogy a vertikális kapcsolat Krisztussal horizontálisan a gyülekezet közösségében, az étkezésben részt vevők egységében megjelenjen.⁷³ Ezt a megállapítást támasztja alá az őskeresztyének étkezési gyakorlatát bemutató Did 9-10 is, ahol az *eucharistia* kifejezés első alkalommal jelenik meg és a teljes étkezésre és az ehhez kapcsolódó imádságokra/áldásokra vonatkozik,⁷⁴ ugyanakkor hiányzik belőle a szereztetési ige, sőt az utalás is Jézus elárultatására, szenvedésére, vérére, vagy éppen az új szövetségre. A szereztetési ige tehát azt mutatja meg az olvasó számára, hogy miért kell ennek az étkezésnek másnak lenni, mint a többinek. A válasz pedig így foglalható össze: ez a hálaadás és az étel fölött kimondott áldás által történhet meg.

70 A források alapján megállapítható, hogy az első két évszázadban a szereztetési ige nem liturgiai formulaként jelenik meg, hanem a teológiai érvelésben az étkezésekről. A 3. évszázadtól pedig fokozatosan megszűnik a közös étkezés gyakorlata – lásd ehhez KLINGHARDT: *Becher* 54–57.

71 A hagyományok eltérései miatt húzható egyenes vonal Jézus egy konkrét cselekedetéhez, de az úrvacsora gyakorlata ennek ellenére elválaszthatatlan a történeti Jézus tetteitől és önértelmezésétől, amit erőteljesen átformált a húsvét utáni emlékezés – BAUER: *Erwägungen*, 12. a hagyomány kialakuláshoz 12–15. SCHRÖTER: *Abendmahl*, 123–136.

72 Vö. BETZ: *Gemeinschaft*, 419.

73 STEIN: *Mahlfeiern*, 109. Az úrvacsora horizontális aspektusát az új szövetség gondolata fejezi ki a Jer 31(LXX:38) alapján, a vertikális irányt inkább a vérre való utalás (2Móz 24) erősíti fel. Ezek közül különösen az első válik fontossá Pál számára a közös étkezéseken megjelenő problémák miatt – KLINGHARDT: *Becher*, 51.

74 A témához: FELMY: *Was unterscheidet diese Nacht*, 6–8; továbbá SCHRÖTER: *Abendmahl*, 60–72. Feltűnő, hogy itt is pohár-kenyér a sorrend, ill. a két kritérium: csak az veheti, aki meg van keresztelve (9,5) és ha megszentelte magát (10,6). Később az úrvacsora napja is konkretizálódik: „az Úr napján”; és ismét megneveztetik két előfeltételt: aki beismerte vétéségeit (14,1) és megbékélt felebarátjával (14,2).